

Եւ ծարաւուտ անապատի հրավառ
Տատասկներում, արեւի տակ բոցափայլ
Փնդռում է նա նըրան անվերջ, անդադար
Եւ մեռնում է վեհ սիրոյ մէջ հոգեզմայլ:

Եւ քնի մէջ՝ աննիւթական, անվախճան,
Տեսնում է նա այնպէս քնքռւշ ու սիրուն
Շողքը չքնաղ այն նազելի աղջկան
Եւ փնդռում է նըրան յաւէրժ երազում...

Աւ. Իսահակեան

Օ Ր Ե Ր Լ Է Ն Ե Ր Ը

Վ է Գ

ՐԵՍԷ ՌԱՂԷՏԻ

(Թարգմանութիւն Ֆրանսերէնից)

I

Փետրուարի գիշերը Ալգասում՝

Լուսինը բարձրացաւ Հռենոսի մէգերի վրայ: Այդ ժամին
Վոփի լեռնային արահետով մի մարդ էր իջնում, մի յայտնի
որսորդ՝ յայտնի շրջիկ, որից ոչինչ չէր խուսափում: Նա նկա-
տեց լուսինը թաւուտ անտառակի բացուածքից: Թէև անմիջա-
պէս յետոյ մարդը ծածկուեց եղևնիների ստուերում, բայց այդ
մի հատիկ հայեացքը, որ ցանցաւ ծառերի արանքից նա նե-
տեց պայծառ գիշերուայ վրայ, բաւական եղաւ ըմբռնելու շըր-
ջապատող բնութեան գեղեցկութիւնը: Հաճոյքի մի դող անցաւ
ճանապարհորդի մարմնով: Նդանակը ցուրտ էր և խաղաղ: Ձո-
րերից բարձրացող նոսր մառախուղը՝ ծաղիկների ու ելակի
բուրմունքի փոխարէն տարածում էր սեռանի, թօշնած տերե-
ւների, կանաչ խոտերի, ծառերից պլոկուած թարմ եղևների
անուշահոտութիւնը: Մառախուղի մէջ զգացւում էր նաև այն

յաւիտենական ծաղկի բուրմունքը, որի անունն է անտառային մամուռ։ Ծամբորդը լայն կրծքով շնչում էր իր սիրած այդ հոտը. տասը քայլ շարունակ՝ բերանաբաց նա կարծես խոշոր կումներով խմում էր այդ բուրմունքը. ինչքան և նա լաւ ծանօթ էր անտառի գեղեցիկին այդպիսի հանդէսներին, այդ շողազարդ երկնքին, հողից բարձրացող այդ բուրմունքին, հաժր կեանքի ցնծութեան այդ թրթիռներին, այնուամենայնիւ մեղմիւ բացազանչեց. «Կեցցեն ձմեռ, կեցցեն Վոթի լեռները. նըրանք չեն կարողացել ձեզ փչացնել»։ Եւ յետոյ՝ կածանի աւազների ու եղէնիների չոր փշերի վրայ աղմուկ չը հանելու համար, ձենաւախալոր թևի վրայ դրեց. ու յետ դառնալով բացազանչեց.

— Զգոյշ քայլիւր, ֆիդել, իմ հաւատարիմ բարեկամ. տես, սրբան գեղեցիկ է։

Երեք քայլ հեռաւորութեան վրայ նրա յետևից վազում էր իսպանական մի երկայնասրղւն շուն, վտիտ կողերով և բարակի պէս սուր դնչով։ Նա թէև մոխրագոյն էր, բայց լոյսի առաջ ստանում էր կրակի կամ կաթնախառն սուրճի գոյն։ Փափուկ մազերի կախկսուած փնջերի տակից ծրագրւում էին նրա ոտները, փորը և պոչը։ Կենդանին կարծես հասկացաւ իր տիրոջ ասածը, և շարունակեց քայլել այնքան հանդարտ, որքան լուսինը, որ սահում էր եղէնիների կատարների վրայից։

Շուտով լոյսը թափանցեց ոստերի արանքը, փշրեց և տեղ-տեղ սրբեց տարաւ ստուերները, սողաց, ձգուեց զառիվայրերի վրայ, փարեց ծառերի բներին և շողերի կաթիլներով զարդարեց նրանց, ապա սառն, յեղյեղով ու կապոյտ՝ ծառերից ստեղծեց մի նոր հրաշալի անտառ, որ անծանօթ էր ցերեկներին։ Տասը բոլբ բաւական եղաւ այս անհուն, դիւթական և արագ ստեղծագործութեան համար, որ բնութիւնը կանխաւ չյայտնեց և ոչ մի թրթիռով։ Ուլրիխ Բէհլերը շարունակեց իջնել, հետզհետէ աճող յուզմունքով բռնուած։ Նա մերթընդ մերթ կռանում էր՝ ծառերի տակը լաւ տեսնելու համար. կամ սրտի թրթիռով կախում էր հեղեղատների վրայ, զգոյշ պահելով գլուխը՝ ինչպէս այծեամբները, որոնք պատրաստուած են թողնել ձորակը և վազել դէպի հովիտ։

Ուսողաւառ և հոգով երիտասարդ այս ճանապարհորդը, սակայն էլ ջահիլ չէր։ Ուլրիխ Բէհլերը, կամ Ուլրիխը, ինչպէս նրան պարզապէս անուանում էին այդ կողմերում, վաթսուն տարեկան էր. այդ երևում էր նաև նրա ալեխառն մազերից ու միւրուքից։ Բայց նա երևի անցեալում երիտասարդութեան աւելի մեծ կորով էր ունեցել քան ուրիշները, այնպէս՝

ինչպէս մէկն աւելի քաջութիւն, միւսն աւելի գեղեցկութիւն է ունենում: Եւ այդ ունեցած երիտասարդութիւնից նա դեռ մի բան պահում էր: Նա բնակւում էր Սէնտ-Օդիլ լերան կրճերն, ուղիղ չորս հարիւր մետր բարձրութեան վրայ: Եւ տնկուած էր անտառի մէջ նրա անարուեստ տնակը առանց մի կտոր հողի ու առանց պարտիզի, եթէ չհաշուենք այն փոքրիկ գետինը, ուր հաստատուած էր շէնքը և յետևի այն փոքրիկ ծառատանը, որ խիստ ձմեռները աւերում էին պարբերաբար: Հայրը գնել էր այս տունը միմիայն արձակուրդներն այնտեղ անցկացնելու համար, իսկ որդին՝ Ուլրիխը, ժառանգելով այն, մընաց նրան հաւատարիմ և այնտեղ անց էր կացնում ամբողջ տարին մեն-մենակ՝ չնայելով որ իր բազմաթիւ բարեկամները ինչպէս և իր հողերը գտնւում էին ներքևում՝ հարթութեան վերայ: Նա մարդատեսաց չէր, բայց միևնոյն ժամանակ չէր սիրում իր կեանքը փռել, բաց անել ուրիշների առաջ: Մի փոքրիկ լեզնեղա պարուրում էր այդ կեանքը: Պատմում էին, որ 1870 թուի պատերազմի բոլոր կռիւներէ մէջ նա գլխին կրում էր մի արծաթէ սաղաւարտ, որի վրայ ցցունքի փոխարէն ծածանւում էր մի փունջ կանաչի մազ: Ոչ ոք չէր կարող էր այդ պատմութեան ճշմարտութիւնը հաստատուել, բայց քսան ալգասցիններ կը վկայէին, որ Ֆրանսիական դրագոնների մէջ չկար աւելի անխոնջ ձիաւոր, աւելի յանդուգն խուզարկու, դժբախտութեան մէջ սեփական ցաւերը մոռացող, աւելի կարեկից ընկեր՝ քան Ուլրիխը, Սէնտ-Օդիլ լերան վրայ Հէյդենբրուխի կալուածատէրը:

Գերմանական տիրապետութեան տակ՝ նա Ֆրանսիացի մնաց: Սա իր երջանկութիւնն էր, ինչպէս աղբիւրը այն բազմաթիւ անախորժութիւնների, որ նա կամ աշխատում էր հարթել կամ կրել մի հատիկ բարիքի փոխարէն—որ նրան թոյլ տան շնչել Ալգասի օդը:

Պարտուած և հսկողութեան ենթարկուած՝ նա գիտէր սակայն պահել իր արժանապատուութիւնը: Ո՛չ մի զիջում՝ որ թոյլ տար մտածել թէ նա մոռանում է Ֆրանսիան, բայց և ո՛չ մի գրգռում կամ անօգուտ ցոյց: Ուլրիխը շատ էր ճանապարհորդում Վոժում, ուր նա ունէր այստեղ, այնտեղ, անտառի կտորներ, որ ինքն էր կառավարում: Ստորին Ալգասում նրա անտառները ամենից աւելի լաւ էին խնամուած: Երեսուն տարուց իվեր նրա դուռը փակ էր հիւրերի առաջ սգի պատճառով: Բայց նրա տունը յայտնի էր իր նուրբ, ճաշակաւոր կարգ ու սարքով: Այն մի քանի անձինք, Ֆրանսիացի կամ ալգասցի, որոնք կոխել էին նրա շէմքը, գտնում էին տանտիրոջ սիրա-

լիբուլթիւնը և հիւրընկալութեան արուեստը: Նրան սիրում էին մանաւանդ այն գիւղացիք, որոնք նրա հետ միասին մասնակցել էին պատերազմին և նրանց որդիները, որոնք գլխարկները հանում էին, երբ Ռւլլիսը յայտնւում էր առաջաւոր արտերի կամ այգիների առաջ: Նրան հետուից հեշտութեամբ կարելի էր ճանաչել շնորհիւ իր բարակ, բարձր իրանի, թեթեւ զգեստների որ նա գնում էր Պարիզում:

Եւ նա ընտրում էր միշտ թուլս գոյնի զանազան երանգները, թունդ մուգից սկսեալ մինչև բաց մուգը: Խնամուած և սրածայր միրուքը երկարաւուն ձև էր տալիս նրա սակաւարին և հազիւ կնճած դէմքին: Երթունքների վրայ ժպիտն անպակաս էր, բարձր և ուղղագիծ քիթը վկայում էր նրա ազնիւ ցեղի մասին: Թուլս, ներողամիտ և նուրբ աչքերը հեշտութեամբ ընդունում էին հալարտ ու մարտական արտայայտութիւն, հէնց որ խօսք էր բացւում Ալզասի մասին: Այս կուռի մարդի արտաքինին մի փոքր խոհունութիւն էր դալիս այն ճակատը, որ երկու կողմից բարձրանում, թաղւում էր կոշտ, խիտ և ուղիղ կտրուած մազերի թանձրութեան մէջ:

Այն երեկոյ Ռւլլիսը տուն վերադարձաւ Բրիւսի լեռներից ու ձորերից, ուր գնացել էր տեսնելու թէ ի՞նչպէս են կտրում անտառը: Ծառաները չէին սպասում, որ նա նորից դուրս կերթայ և դարմացան, երբ ճաշից յետոյ Ռւլլիսը ասաց իր սպասուհուն, պառաւ Լիզային, որ ծառայում էր սեղանին:

— Իմ քեռորդի Ժանը այսօր պէտք է որ դարձած լինի Ալշէյմ: Եթէ սպասեմ մինչև վաղը, նա անշուշտ կը գայ ինձ այցելութեան: Բայց ես գերադասում եմ այսօր և եթէ նրան տեսնել այնտեղ: Ես մեկնում եմ. բանալին թող դրան տակը, իսկ ինքը պառկիր, քնիր:

Ապա նա սուլեց, կանչեց Փիդելին, վերցրեց ձեռնափայտը, իջաւ այն շաւիղով, որ Հէյդենբրուխից յիսուն քայլի վրայ կորչում էր անտառում:

Ռւլլիսը՝ իր սովորութեան համեմատ՝ հագած ունէր բլուզ, չոր տերևի գոյնի անդրափառտիկ, իսկ գլխին կրում էր գնդաձև որսորդական գլխարկ մախմուրից: Նա քայլել էր արագութեամբ և համարեա կէս ժամից յետոյ, գտնւում էր արդէն այն կէտում, ուր շաւիղը միանում էր մի լայն ծառուղիի հետ, որ շինուած էր զրօսնողների և Սէնտ-Օդիլի ուխտաւորների համար: Այս վայրը նշանակուած էր տեղացոյց գրքերի մէջ, որովհետև հարիւր մետր երկարութեամբ մի բարձրութիւնից կարելի էր տեսնել ներքեւում՝ հարթութեան վրայ հոսող ջրվէ-

ժը, որ անցնում էր Ալշէյմ գիւղի միջից: Բացի այդ հեղեղատներին բացուածքներից հովտի և զառիվայրերի կազմած անկիւնից կարելի էր ցերեկով տեսնել Ալզասի մի կողմը—գիւղեր, արտեր, հովիտներ: Աւելի հեռու, որպէս արծաթի շաւիղ՝ երևում էր Հռենոսը և Սև-Անտառների կապոյտ բոլորածեւեռները: Չնայելով գիշերային մթութեանը, Ուլրիխը հասնելով ծառուղիին, բաց սովորութեան առաջ նայեց և տեսաւ միայն պողպատի գոյն մի խաւար եռանկիւնի, որից վեր փայլփլում էին իսկական աստղեր, իսկ ներքևում կային հաւասար մեծութեամբ վառ կէտեր: Վերջինները Ալշէյմ գիւղի ճրագներն էին աղօտ ու մշուշապատ, որոնք պլպլում էին լուսապսակների մէջ: Ճանապարհորդը մտածում էր իր քնորդու մասին, որին նա քիչ յետոյ սղմելու էր իր կրծքին:

—Արդեօք ի՞նչ պիտի տեսնեմ ես, հարցնում էր նա ինքն իրան, երեք տարուայ բացակութիւնից յետոյ. երեք տարի Գերմանիայում անցկացնելուց յետոյ. ի՞նչպէս է նա այժմ:

Մի վայրկեան միայն նա կանգ առաւ. ապա անցաւ ծառուղին և ցանկանալով կտրուկ ճանապարհով անցնել, ծածկուեց հաճարի ծառերի անտառակի մէջ, որ սուր զառիվայրով իջնում էր դէպի եղևնիների անտառը, ուր և դուրս էր գալիս ճանապարհը: Քանի մի դեղնած տերևներ դեռ թրթռում էին վարի ոստերի ծայրին. բայց մեծամասնութիւնը թափուած էր արդէն անցեալ տարուայ տերևների վրայ, որոնք ամբողջապէս ծածկել էին գետինը:

Այդ մեռած տերևները՝ նուրբ ինչպէս միտաքս և խիստ գունատ՝ կազմել էին սեղմ ու դեղին մի սալայատակ: Ծառերի մամուլապատ և սիւնաձև բները ձգւում էին վեր և նրանց կատարները մօտենում, միանում էին իրանց նուրբ ճիւղերով, որոնք ծրագրում էին կամարը թոյլ տալով որ լոյսն անցնի: Քանի մի մացառներ միայն եղծում էին գծերի ներդաշնակութիւնը: Մօտ հարիւր մետր բարձրութիւնից դէպի վայր, ինչպէս մի կանաչ պատուար իջնում էր կանաչ ծառերի մի շարք, որ կարծես կազմում էր այս աւերակ մայր տաճարի միակ շէն պատը:

Ուլրիխը շարունակում էր իր ճանապարհը դէպի եղևնիները, երբ յանկարծ առաջից լուեց մի խիստ աննշան աղմուկ, այնքան թեթև, որ ուրիշի համար կանցնէր աննկատելի: Դա մի քար էր, որ գահավէժ ներքև գլորուեց սարից աւելի և աւելի արագ, զարկուելով արգելքների և վեր-վեր ցատկելով: Նրա աղմուկը քանի զնաց նուազեց ու ապա վերջացաւ նուրբ ու յստակ շրխկոցով: Պարզ էր որ քարը հասաւ հեղեղատի խը-

ճապատ յատակին և փշրուեց: Անտառը հազիւ թէ խաղաղուել էր, երբ մի այլ քար, անշուշտ շատ աւելի փոքր, ինչպէս այդ երևում էր հասած ձայնից, սկսեց գլորուել խաւարի մէջ: Նոյն վայրկենին շունը ցցեց¹ իր մազերը և մրմռալով վազեց դէպի իր տէրը:

— Մուս, ֆիդել², պէտք չէ նրանք ինձ տեսնեն, ասաց նրա տէրը:

Եւ միևնոյն ժամանակ Ուլրիխը, հասկանալով որ մէկը բարձրանում է անտառի միջով, շտապեց մի ծառի յետևում թաղնուել չերևալու համար: Եւ յիրաւի եղնինների մութ ստուերի արանքից նա կարողացաւ տեսնել մի ձիու գլուխը, առաջի ոտները և ապա ամբողջ մարմինը. կենդանին ճգնում էր բարձրանալ խիստ թեք զառիվերով. նրա տենդոտ հեքը լայն քթածակներից ծխի պէս բարձրանում էր խաւարի մէջ: Ձիերը ձգուած, առաջին ոտները կեռացրած³ փորը գետնին մօտիկ: Նա առաջ էր նետուում ոստումներով, բայց համարեա առանց աղմուկի: Նրա սմբակները թաղուում էին մամուռի և հողի բուսական թանձր ծածկոյթի մէջ, շարժելով միմիայն տերևները, որոնք սողում, թափւում էին իրար վրայ թեթև խշոցով, ինչպէս ջրի կաթիլները: Ձիու վրայ դէպի կենդանու պարանոցը կուցած⁴ նստած էր մի զինուորական, բաց կապոյտ զգեստով և հորիզոնական ձևով բռնած էր պահում իր նիզակը, ինչպէս վերահաս թշնամու հանդէպ:

Ձիաւորի և ձիու շնչառութիւնները իրար էին խառնւում ցուրտ գիշերուայ մէջ: Նրանք առաջանում էին հեիհե, իրար պլլուած և թպրտալով. կարծես պայքարի մէջ լինէին: Շուտով Ուլրիխը նկատեց զինուորականի թիկնոցի վրայ կարած դեղին երիզները, մութ գոյնի անդրվարտիկից վար սև երկարավիզ կօշիկները և ուղիղ սուրը կախուած թեք կերպով:

Նա հասկացաւ, որ եկողը Ստրասբուրգում բանակած Հռենոսեան հուսարների դնդից մի ձիաւոր է: Երբ նա աւելի մօտեցաւ, Ուլրիխը նշմարեց դէզի ծայրի սև և սպիտակ գոյնի դրօշի վրայ դեղին արծիւ: Զինուորականը ենթասպայ էր: Նրա մորթէ տափակ գլխարկի տակ Ուլրիխը տեսաւ հերաթափ, կարմրատակած, քրտնած մի դէմք, լաժ, անհանգիստ, կատաղի և շարունակ դէպի աջ դարձած աչքեր, որոնց վրայ ծածանւում էր սաղաւարտի ցցունքը: Ուլրիխը ճանաչեց. նրա առաջ Օբերնէի ոստիկան, Համմի որդի⁵ Գոտֆրիտ Համմն էր, Հռենոսեան հուսարների աւագ Վախմիստը:

Մարդն անցաւ քսուելով այն ծառին, որի յետևում թաղ-

նուած էր Ուլրիխը: Ձիաւորի ստուերը ընկաւ Ալգասցու և շրջապատի մամուռի վրայ: Ձիու սարքի և քրտնքի հոտ տարածուեց նրանից յետոյ: Ծառի մօտից անցնելիս, նա էլի մի անգամ գլուխը դէպի աջ դարձրեց: Ուլրիխն էլ նայեց դէպի այն կողմը, ուր եղէնիների շարքն ամենից աւելի երկար էր իջնում: Մօտ երեսուն մետր հեռաւորութեան վրայ նա տեսաւ միւսնոյն ոյժով բարձրացող մի ուրիշ ձիաւոր, յետոյ մի երրորդը: Վերջինները նշմարւում էին արդէն որպէս ստուերներ ծառերի շարքի մէջ: Ապա աւելի հեռու, շուրհիւ ստուերների խաղին, նա նշմարեց ուրիշ զինուորներ և ուրիշ ձիեր, որոնք չանգտելով բարձրանում էին լեռն ի վեր: Եւ յանկարծ անտառի խորքում մի փայլակ լոյս տուեց, ինչպէս մի թռչող լուսատուիկ: Սա մի հրամանի ազդանշանն էր: Ամենքը մի քայլ արին դէպի աջ և մի գծի վրայ շարուելով, լուռ, անմուռնչ շարունակեցին իրանց խորհրդաւոր վարժութիւնները:

Անտառի խորքում էլի մի վայրկեան ստուերները երեւացին. թափուող տերեւների խշշոցը նուաղեց, յետոյ իսպառ դադարեց, ապա գիշերը վերստին ամայացաւ:

— Ահռելի հակառակորդ, որ վարժւում է օր ու գիշեր, մրմուռաց Ուլրիխը:

Անշուշտ, ներքեւում, շաւիղի վրայ մի սպայ կար և նրան էին նայում ամենքը: Նա երեկ բարձրացրեց իր սուրը լուսնի շողերի տակ, մօտիկ զինուորները այն տեսան և զրա համար ամենքը դարձան: Եւ որքան քիչ էին աղմուկ հանում: Ահ, եթէ պատերազմ լինէր, ես գոնէ նրանցից երկսին կը սպանէի:

Ապա դառնալով իր շանը, որ հանդարտ նայում էր տիրոջը, դունչը վեր ցցած և պոչը շարժելով, Ուլրիխն ասաց.

— Այո, այո, մեկնեցին, գիտեմ դու էլ չես սիրում նրանց, ինչպէս ես:

Նա մի փոքր էլ սպասեց, մինչև որ համոզուէր, թէ հուսարներն էլ դէպի իր կողմը չեն դառնայ: Նա չէր սիրում հանդիպել գերմանացի զինուորներին: Այդ հանդիպումը վիրաւորում էր պարտութեան ստուերով պատած նրա հպարտութիւնը, վիրաւորում էր նրա հաւատարմութիւնը դէպի Ֆրանսիան, նրա սէրը, որ միշտ վախենում էր մի նոր պատերազմից և զարմացած էր, թէ ի՞նչու է անվերջ ուշանում այդ պատերազմը: Պատահում էր երբեմն, որ նա ահագին շրջաններ էր կատարում խուսափելու համար ճանապարհով անցնող որևէ գնդից: Ինչպէս համար այս հուսարները եկան խռովելու իր էջքը դէպի Ալշէյմ: Դարձեալ զօրախաղեր. նրանք մի վայրկեան չեն

մոռանում սահմանի արևմուտքը. գիշակեր գազանը՝ ճկուն, ճարպիկ, վերստին թափառում է Վոթի լեռնակատարները վրայ և նայում է հեռուն իմանալու համար, թե արդեօք հարկաւոր չէ՞ վար իջնել...

Ուլրիխը՝ գլուխը քաշ ձգած, շնչում էր եղենիներէ բուր-
մունքը. հոգին լի էր ախուր յիշողութիւններով, որոնք վերա-
կենդանանում էին մի հատիկ բառով, նոյնիսկ աւելի չնչին ա-
ռիթով։ Այդ յիշողութիւնները խառնել էին իրանց հետ և պա-
հում էին նրա ամբողջ երիտասարդութիւնը, որ ամեն անգամ
աֆայէս արագ բարձրանում էր անցեալից... Նա աշխատում էր
աղմուկ չհանել. պահում էր շունը իր յետևում և նրան չէր
փայփայում։ Կենդանին դունչը բռնում էր տիրոջ քաշ ընկած
ձեռքին՝ կարծես ասելու համար՝ «ինչո՞ւ ենք սպասում, չէ՞ որ
նրանք մեկնեցին արդէն»։ Եղենու պուրակի վերջում Ուլրիխը
գտաւ մի աւելի լայն ճանապարհ և մի քառորդ ժամում հասաւ
անտառի մարզին։

Հարթութիւնը կզերոզ կաղնիների և ընկուզենիների վրայ
հովտից փչում էր աւելի սառն և աւելի ուժգին քամի։ Նա
կանգ առաւ մի վայրկեան, ականջ դրեց դէպի աջ և ուսերը
բարձրացնելով դժկամակութեամբ մրմռաց՝

— Ահա թէ որտեղից կը գան նրանք՝ վերստին և նրանց
ոտնաձայները ոչ ոք չի լսի էհ, մոռանանք մի առ ժամանակ
և գնանք բարի գալուստ ասելու Ժան Օրերէին։

Ուլրիխը իջաւ վերջին բարձրաւանդակը։ Էլի մի քանի
քայլ՝ և անցաւ մացառներից ու տունկերից, որոնք արգելում
էին տեսնել հեռու հարթութիւնը։ Երկինքը ամբողջապէս բա-
ցուեց. իսկ հեռուն, դէպ աջ ու ձախ, Ալզասի հողը՝ մառախու-
ղի թափանցիկ քողի տակ, մեղմիւ կապտին էր տալիս։ Ցելերի
և ցողազարդ խոտերի բուրմունքը բարձրանում էր գետնից։
Գիշերը իր գեղեցիկ հարկն էր տալիս ընութեանը։ Քամին՝
Հռենոսի այս թափառական ուղեկիցը, ընտանեբար սուրում էր
դաշտերով և քլում, տանում էր այս բուրմունքը, հեռու, հեռու։
Վաղորդեան կիսախաւարը արգելում էր տեսնել ներհող Ալզա-
սի որեւէ մանրամասնութիւնը։ Հաղիւ մի քանի հարիւր մետր
հեռաւորութեան վրայ նկատւում էին խիտ առ խիտ իրար
սղմուած կտուրներ և նրանցից բարձր՝ մոխրագոյն ու սրածայր
դանդաղատունը։ Ալշէյմ գիւղն էր այն. Ուլրիխը շտապեց։ Նա
շուտով գտաւ հեղեղատը, որով անցնում էր մի սրընթաց վը-
տակ։ Լեռներում նա բոլոր ժամանակ քայլել էր այդ վտակի
եղրով, այժմ էլ հետեւեց նրա ընթացքին։ Քիչ յետոյ նա տեսաւ
Ալշէյմի առաջին տունը, որ պարտիզի մերկացած ծառերի մի-

ջից ցցուում էր իր բարձր զանգուածով: Սա Օրերլէնների տունն էր. ճանապարհի աջ կողմը մի սալիտակ պատ և մի վտակ բաժանում էին տունը ճանապարհից. այդ վտակը երկու հարկերից աւելի մետր տարածութիւն կտրուում, անցնում էր Օրերլէնների կալուածը: Տանտէրը ոչ միայն իր մեքենաների համար անհրաժեշտ ջուրը վերցնում էր այնտեղից, այլ և լայնացրել ու այնպիսի ուղղութիւն էր տուել վտակին, որ ջուրը մինչև կալուածի վերջը հոսում էր ծառերի միջից: Ուլրիսը մտաւ երկաթէ ցանցերով պատած լայն դռնից, որ բացուում էր ճանապարհի վրայ, անցաւ կամուրջը, յետոյ՝ դռնապանի փոքրիկ խուղը, դէպի աջ թողնելով գերաններով լի սղոցարանը, ուր երևում էին խաչաձև իրար վրայ դրուած տախտակներ, կտրտած փայտեր, ձողեր, նաև չարդախներ: Ապա նա դարձաւ դէպի աջ, բռնեց այն ուղին, որ գալարւում էր հինաւուրց ծառերի և մարդագետնի մէջ: Շուտով նա հասաւ Օրերլէնների երկյարկանի տան առաջ: Սաւերնի կարմիր քարէ այս շինութիւնը կառուցուած էր անցեալ դարի կէսին: Երեկոյեան ժամի ութ և կէսն էր, երբ Ուլրիսը ծածկուած աստիճաններով բարձրացաւ առաջին յարկը և ծեծեց մի սենեակի դուռ:

Մի ջահել ձայն ներսից կանչեց.

—Մտէք:

Ուլրիսը ժամանակ չունեցաւ իր գլխարկը հանելու: Իր քեռորդին՝ Ժան Օրերլէն, փաթաթուեց նրա պարանոցին և համբուրեց բացազանչելով.

—Բարև, մօրեղբայր Ուլրիս, բարև, ինչքան ուրախ եմ. ի՞նչ լաւ ես մտածել:

—Դէ, թող ինձ. բարև իմ Ժան. նմր ես եկել:

—Այսօր ժամը երեքին ճաշից յետոյ. ես արդէն պատրաստուում էի վաղը ձեզ տեսութիւն գալ գիտէ՞ք:

—Ես հաւատացած էի, բայց համբերել չկարողացայ, պէտք եղաւ վար իջնել, քեզ տեսնել: Երեք տարի է, ինչ չեմ տեսել. Ժան, թող որ մէկ վրադ նայեմ:

—Ինչքան կամենաք, պատասխանեց երիտասարդը ծիծաղելով. ասացէք, մօրեղբայր, փոխուէ՛ր եմ ես:

Վերջապէս Ուլրիսը նստեց մի կաշուեպատ բազկաթուռի մէջ. նրա հանդէպ պատի մօտ դրուած մի դիւանի վրայ տեղ բռնեց Ժանը: Նրանց բաժանում էր մի գրասեղան, որի վրայ վառուում էր մետաղէ քանդակազարդ մի փոքրիկ նաւթի լամպ:

Լուսամուտների բարձրացրած վարագոյնները թոյլ էին տալիս տեսնել բոլորովին մօտիկ խաղաղ պարտէզը, ուր անշարժ ծառերը ողողուած էին լուսնի շողերով: Ուլրիսը դիտում էր Ժան

նին հպարտ ու սիրալիր հետաքրքրութեամբ: Քրոջորդին մեծացել էր և նոյնիսկ մի փոքր աւելի բարձր էր իրանից: Երիտասարդ աղապսու կորովի դէմքը այժմ աւելի հաստատուն գծեր ունէր, և աւելի կամքէն արտայայտում: Մոխրագոյն բիւնները աւելի խիտ էին, շարժումները ազատ, ինչպէս աշխարհ տեսած մարդու: Նրան կարելի էր հեշտութեամբ համարել հարաւեցի, շնորհիւ իր անխնայ աշխատանքին, իտալական գունատութեան, իր երկար, ստուերոտ թերթերունքների, իր մուգ և կողքից բաժանուած մազերի, իր գունատ շրթունքների, որոնց տակից երևում էին սիրուն ատամները, ամեն անգամ, երբ նա ծիծաղում կամ խօսում էր: Սակայն մի քանի ուրիշ նշաններ ցոյց էին տալիս նրա աղապսու լինելը: Այսպէս դէմքը լայն էր այտերի շրջանում, աչքերը ունէին Վոթի անտառների կանաչութիւնը, իսկ քառակուսի ծնօտը մասնում էր ձորերում ապրող գիւղացուն: Նա դեռ մի բան էր պահել այդ գիւղացիներից, որովհետեւ իր մեծ պապը մահ էր բռնել: Նրանց պէս յաջողակ ձիաւորի կազմուածք ունէր: Փանի այդ թարմ հայեացքից Ուլրիխը հասկացաւ, որ քսան և չորս տարեկան աչս երիտասարդը, բարոյապէս շատ չէր տարբերում իր նախկին տեսածից:

—Այո, ասաց նա երկար լուծիւնից յետոյ, դու նոյնն ես, միայն տղամարդ ես դարձել: Ես վախենում էի աւելի մեծ փոփոխութիւններից:

—Ինչո՞ւ համար:

—Որովհետեւ, իմ փոքրիկ, քո հասակում ճանապարհորդութիւններ կան, որոնք փորձութիւններ են. բայց նախ ասան ինձ իսկապէս ձրտեղից ես գալիս:

—Բերլինից, ուր ես անցայ իմ Referendar Examen-ը:

Ուլրիխը հազիւ զսպեց իր չոր ծիծաղը, որի հնչիւնները կորան նրա ալիսառն միւրուքի մէջ:

—Անուանենք այդ իրաւաբանութեան գիտական աստիճան, եթէ քեզ հաճելի է (la licence en droit):

—Ի հարկէ հաճելի է, մօրեղբայր:

—Յետոյ, տո՛ւր ինձ խնդրեմ աւելի լրիւ, և որ գլխաւորն է, աւելի նոր տեղեկութիւն: Զէ՞ որ մի տարի է արդէն ինչ, դու կրում ես ծոցումդ քո դիպլոմը: Ի՞նչ էիք անում այդ բոլոր ժամանակ:

—Պատմութիւնս կարճ է: Ինչպէս գիտէք, նախանցեալ տարի ես քննութիւն տուի Բերլինում, վերջացնելով իմ իրաւաբանական ուսմունքը: Անցեալ տարի մինչև օգոստոս մի իրաւաբանի ձեռքի տակ աշխատում էի: Այնուհետեւ հօրս թոյլ-

տուութեամբ մի ճանապարհորդութիւն կատարեցի Բոհեմիայում, Ունգարիայում, Խրուադիայում և Կովկասում, որ տեւեց վեց ամիս: Ապա անցայ Բերլինով՝ իմ ուսանողական իրերը վերցնելու, մի քանի այցելութիւններ անելու համար և այժմ անա այստեղ եմ...

—Ի դէպ, հայրդ լաւ յիշեցիր... քեզ տեսնելու շիոթութեան մէջ ես բոլորովին մոռացայ նրան... Խնչպէս է:

—Նա այստեղ չէ:

—Խնչպէս, քո վերադարձի երեկոյին նա ստիպուած է եղել բացակայել:

—Նա դնացել է մասնակցելու խորհրդական Ֆոն-Բոխերի մի հանդիսաւոր ճաշին... քրոջս էլ հետն է տարել: Լաւ ընդունելութիւն է, այնպէս չէ:

Ժամի խօսքերի մէջ թեթեւ դառնութիւն կար: Նրանք լրեւեցին. ծիծաղը կորաւ: Կարճատեւ խօսակցութիւնից յետոյ նրանք զգուշ էին բոլորովին մօտիկ, անխուսափելի, վրդովեցուցիչ, ճակատագրական հարցը. այն՝ որից անկարելի է ազատուել, որ միացնում և բաժանում է, որ թագնուած է ընկերական բոլոր յարաբերութիւնների, փոխադարձ պատիւների, հալածանքների, խնչպէս և հասարակական հաստատութիւնների տակը: Այն հարցը, որ երեսուն տարուց ի վեր Եւրոպային պահում է դիմում կացութեան մէջ:

—Նա մենակ ճաշեցի, շարունակեց ժամը, այսինքն պապիս հետ:

—Պապիդ ներկայութիւնը՝ հաշիւ թէ ներկայութիւն համարուի. խեղճ մարդը ի հարկէ միշտ այնպէս թոյլ է և հիւանդ:

—Հաւատացնում եմ ձեզ, որ նա ողով խիստ աւուղջ է:

Մի երկրորդ լուծիւն վրայ հասաւ, որից յետոյ Ուլրիխը անհամարձակ ձևով հարցրեց.

—Իսկ իմ քոյրը... քո մայրը... Նա էլ նրանց հետ է:

Երիտասարդը գլխով դրական նշան արեց:

Այս պատասխանի վրայ Ուլրիխի կսկիծն այնքան մեծ եղաւ, որ նա աչքերը դարձրեց չմատնելու համար իր ներքին աշխարհը: Ապա վեր նայելով՝ նրա հայեացքը կանգ առաւ Մպինդլերի նկարչի մի գործի վրայ, որ կախուած էր պատից և ներկայացնում էր ճօճանակով խաղացող երեք ալդասցի աղջիկներ: Ապա նա շուտով դարձաւ քեռորդուն, նայեց նրան շեշտակի և յուզմունքից ճաթած ձայնով առայ.

—Իսկ դու... դու էլ կարող էիր ճաշել խորհրդական Ֆոն-Բոխերի հետ... ի նկատի ունենալով ձեր բարեկամական յա-

բարեբրութիւնները այս գերմանացիների հետ... Արդեօք դու ցանկութիւն չունէիր ծնողներիդ հետ գնալ այնտեղ:

—Ո՛չ:

Այս մի հատիկ բառն արտասանուեց վճռապէս և պարզ կերպով: Բայց և այնպէս Ուլրիխը չգտաւ իր փնդոած տեղեկութիւնը, այդ պատասխանի մէջ: Այո, Ժան Օրերլէն հասուն մարդ էր դարձել: Նա չէր կամենում պախարակել իւրայիններին, իր կարծիքը յայտնել, մեղադրելով միւսներին: Մօրեղբայրը վերակսեց հեգնութեան նոյն շեշտով:

—Սակայն, սիրելի Ժան, այս ամբողջ ձմեռ իմ ականջները խլացրին Բերլինում ունեցած քո լաջողութիւնների պատմութիւններով: Ինձ չէին խնայում: Ես գիտեմ, արդէն, որ դու գծուացրել ես մեր շիկահեր թշնամիների օրիորդներին. ես գիտեմ նոյնպէս անուններ...

—Օ՛, աղաչում եմ, մօրեղբայր, ասաց Ժանը լրջութեամբ. հանաքի չտանք այդպիսի ծանրակշիռ հարցերը այն մարդկանց պէս, որոնք սիրտ չեն անում իրերին ուղղակի նայել և իրանց կարծիքն ասել: Ճշմարիտ է, որ ես ձերինից տարբեր դաստիարակութիւն եմ ստացել, գերմանական դաստիարակութիւն, բայց այդ արգելք չի կարող լինել, որ ես քնքշութեամբ սիրեմ իմ երկիրը... ընդհակառակն:

Ուլրիխը սեղանի վրայից մեկնեց ձեռքը և սեղմեց Ժանի ձեռքը:

—Աւելի լաւ, պատասխանեց նա:

—Միթէ դուք կասկածում էիք:

—Ես չէի կասկածում, դաւանեալ, ես միայն անգիտաւնում էի: Ես տեսնում եմ այնքան բաներ, որոնք ինձ ցաւ են պատճառում և այնքան համոզմունքներ, որոնք խորտակում են:

—Ես որոշել եմ ապրել Ալշէյմում, մօրեղբայր, ապացոյց՝ որ ես սիրում եմ մեր Ալզասը:

—Ի՞նչպէս, բացադանչեց Ուլրիխը սաստիկ զարմացած, դու չե՞ս ուզում մտնել գերմանական ծառայութեան մէջ, ինչպէս հօրդ ցանկութիւնն է: Բայց դա ծանրակշիռ խնդիր է դաւանել, դու ուզում ես քեզ ազատել հօրդ փառասիրութիւնից: Դու նրա ապագայ ծրագրների համար փառաւոր նիւթ կարող էիր լինել... նա այդ գիտէ:

—Նա կասկածում է այդ մասին, թէ և իմ գալուց վեր մենք դեռ Ժամանակ չունեցանք բացատրուելու:

—Բայց ի՞նչ է քո նպատակը:

Թարմ Ժպիտը կրկին փայլեց Ժանի շրթունքների վրայ:

— Իմ նպատակն է փայտի գործով պարապել, ինչպէս հայրես, ինչպէս իմ պապ Ֆիլիպը: Երբ ես իմ քննութիւններից յետոյ ճանապարհորդում էի Գերմանիայում, Աւստրիայում՝ լիուրի ժամանակ ունեցայ ուսումնասիրել անտառները, սղոցարանները, գործարանները, ինչպէս մերն են... Դուք լալիք եք:

— Լաց... չէ:

Ուլրիխը չէր լալիս, բայց նա ստիպուած էր մատի ծայրով չորացնել իր թաց արտեան ունքները:

— Յամենայն դէպս դա կը լինէր ուրախութեան արցունք, իմ փոքրիկ, 6, մեծ և ճշմարիտ ուրախութեան: Տեսնել քեզ հաւատարիմ այն բոլորին, ինչ որ ես ամենից աւելի եմ սիրել աշխարհում... տեսնել քեզ մեզ մօտ... Իմանալ, որ դու հրաժարուում ես պաշտօններ և պատիւներ ընդունել նրանցից, որոնք ընտացան քո հայրենիքի վրայ... այո, սա մի երազ էր, որ ես այլ ես չէի համարձակուում ունենալ... Սակայն, անկեղծօրէն ասեմ, ես չեմ հասկանում... Ես զարմացած եմ... Ինչո՞ւ դու նման չես քո հօրը, նման չես Լիւսիէնին, որոնք այնպէս բացարձակ կերպով... յարել են գերմանացիներին: Դու քո իրաւաբանական ուսմունքն առել ես Միւնխէնում, Բոննում, Հայդելբերգում, Բերլինում. դու չորս տարի ապրել ես Գերմանիայում, բացի քո կոլլեժում անցկացրած ժամանակը: Այդ ինչպէս է որ դու չես դարձել գերմանացի:

— Ես նոյնիսկ քեզանից աւելի նուազ գերմանացի եմ, մօրեղբայր:

— Այդ ինչպէս:

— Քեզանից աւելի նուազ, որովհետեւ ես նրանց աւելի լաւ եմ ճանաչում: Ես նրանց կարողացայ ճանաչել համեմատելով մեզ հետ:

— Յետո՞յ:

— Նրանք մեզնից վատ են:

— Տէր Աստուած. ինչ հաճելի է լսել. մինչև այժմ միշտ հակառակն էին ասում: Մանաւանդ Ֆրանսիայում՝ 1870 թուի մեր յաղթողների գովասանքները վերջ չեն առնում:

Երիտասարդը՝ Ուլրիխի յուզմունքով ոգեւորուած՝ մէջքը հեռացրեց դիւանի թիկունքից և դէպի առաջ կուացաւ. լամպի լոյսը ողողեց նրա դէմքը և կանաչաւուն աչքերի փայլը աւելի վառ դարձրեց:

Նա շարունակեց:

— Ձախալուէք մօրեղբայր. ես չեմ ասում գերմանացիներին. սրանով ես տարբերում եմ ձեզնից: Ես նոյնիսկ հիանում եմ նրանց վրայ, որովհետեւ սքանչելի կողմեր ունին: Նրանց

մէջ եւ ընկերներ ունիմ, որոնց խորապէս յարգում եմ: Կարող էի և ուրիշներն ունենալ: Ես պատկանում եմ այն սերունդին, որ չի տեսել ձեր տեսածները և ապրել է տարբեր կերպով: Ես պարտուած չեմ եղել:»

—Երանի՜ քեզ:

Սակայն, որքան մօտիկից ճանաչեցի նրանց, նոյնքան աւելի խորը կերպով զգացի, որ ես ուրիշ եմ, ուրիշ ցեղից: Զգացի, որ նրանց համար անմատչելի իդէալների մի ամբողջ շարք ունենք մենք, որ ես համարում եմ գերազանց և որը առանց իմանալու, թէ ի՞նչու, անուանում եմ Ֆրանսիա:

—Բրավօ, իմ Ժան, բրավօ:

—Ծեր դրագունը նոյնպէս կռացել էր, գունատ էր, և նրանք բաժանուած էին իրարից միմիայն սեղանի լայնքով:

—Այն՝ ինչ ես անուանում եմ Ֆրանսիա, մօրեղբայր, ինչ որ ես պահում եմ սրտումս, ինչպէս մի երազ, դա այն երկիրն է, ուր աւելի մեծ դիւրութիւն կայ մտածելու...

—Այո:

—Պօսելու:

—Ճիշտ այդպէս:

—Ծիծաղելու:

—Ի՞նչ լաւ ես ըմբռնել:

—Ուր հոգիները անհուն երանգներ ունին. այն երկիրը՝ որ սիրած կնոջ հմայքն ունի, Ալզասի նման մի երկիր, միայն աւելի գեղեցիկ:

Երկսով էլ միաժամանակ ոտքի ելան: Ուլրիսը դէպ ինքը քաշեց իր քրոջ որդուն՝ սղմեց կրծքին այս տաք գլուխ երիտասարդին:

—Ֆրանսիացի, բացազանչեց նա, ֆրանսիացի ես մինչև ոսկորներիդ ծովը, մինչև արեանդ գնդակները, իմ խեղճ, իմ անհէջ փոքրիկ: Երիտասարդը շարունակեց՝ գլուխը միշտ յենած ծերունու ուսին:

—Ահա թէ ի՞նչու ես չեմ կարող ապրել այնտեղ, Հոննոսի միւս ափին. ահա թէ ինչ՞ով ես պէտք է ապրեմ այստեղ:

—Այդ դէպքում ես իրաւունք ունիմ ասելու՝ «Իմ խեղճ փոքրիկ», պատասխանեց Ուլրիսը... աւանդ, ամեն ինչ փոխուած է... մինչև իսկ այստեղ, քո տանը... Դու կը տառապես, Ժան, քո բնաւորութեան տէր մարդը չի կարող չտառապել... Այժմ ես բոլորը հասկանում եմ, բոլորը...

Նրանք նստեցին դիւանի վրայ կողք կողքի և երջանիկ: Ուլրիսը յարգարում էր իր միջուկը, որ նրա մշտական խնամքի առարկան էր: Յուզմունքից ուշքի եկած, նա ասաց.

— Գիտե՞ս, որ այս երեկոյ խօսելով Ֆրանսիայի մասին, այն էլ այս ձևով՝ մենք յանցանք գործեցինք, մի յանցանք, սակայն, որ ես պաշտոնւմ եմ: Արգելուած է խօսել Ֆրանսիայի մասին... Եթէ մենք դրսում լինէինք և Համաժողովուրդ լսէր, մեր բանը բուրդ էր, անպատճառ մի արձանագրութիւն:

— Ես նրան հանդիպեցի այսօր ճաշից յետոյ:

— Իսկ որդին քիչ առաջ անտառի խորքում իմ առաջ ցրցուեց: Նա ենթասպայ է հռենոսեան հուսարակաւ գնդի... Քո սպազայ գնդի... Կառքի ձայն է լսուում, չէ՞:

— Ո՛չ:

— Մէկ ականջ դիր:

Երկուով էլ սկսեցին ականջ դնել: Միևնոյն ժամանակ լուսամուտից նայում էին դէպի դուրս: Լրիւ լուսինը իր շողերով ողողել էր պարտէզը, ուր երևում էին հաստատուն ծառերը, քրնարած և շինուած կանաչ մարգը, երկու ճերմակ ուղիներով, իսկ աւելի հեռուն՝ սղոցարանի կղմինդրածածկ կտուրները: Ո՛չ մի աղմուկ, բացի գործանոցի մօտիկ թմրի փոքրիկ ջրվէժի միակերպ ձայնից, որ կարծես մերթ հեռանում էր և մերթ մօտենում, նայելով փշոզ քամու դօրութեանը և ուղղութեանը: Վերջին բամբակ փշում էր հիւսիս-արևելքից կամ «մայր եկեղեցու պլատ-Ֆորմից» ինչպէս սիրում էր ասել Ուլրիխը, ականակելով Ստրազբուրգին:

— Ո՛չ, տեսնո՞ւմ էք, որ սա ջրվէժի ձայնն է, ասաց ժանը: Հայրս պատուիրել է կառապանին սպասել Մոլդէշյում, ժամը 11՝ չ-ի գնացքին: Մենք դեռ ժամանակ ունենք զրուցելու:

Նրանք ժամանակ ունէին և լաւ օգտուեցին այդ ժամանակից: Սկսեցին խօսել կամացուկ, առանց շտապելու և յոյզի, ինչպէս այն մարդիկ, որոնք էական սկզբունքների վրայ համաձայն լինելով՝ կարողանում են համարձակ կերպով շօշափել ամեն տեսակ և նուազ կարևորութիւն ընկեցող խնդիրներ: Նրանք խօսեցին միամետայ կամաւոր զինուորական ծառայութիւնից, որ ժանը իրաւունք էր ստացել յետաձգել մինչև իր քսան և չորս տարին: Պօսեցին այն նոր կեանքի մասին, որ ժանը պիտի սկսէր առաջիկայ հոկտեմբերին, այն ընակարանի մասին որ նա մտածում էր վարձել Ստրազբուրգում. հմուտացան նաև յիշել, թէ որքան հեշտ կը լինի այնտեղից համարեա ամեն կիրակի գալ Ալշէյմ: Մի քանի անգամ կրկնուած այդ սիրելի անունը զարթեցրեց նրանց հոգում շատ վերյուշեր իրանց երկրից. յիշեցին Սէնտ-Օդէլը, Հէյդենբուրգի անտառի տունը, յիշեցին Օբերնէն, Սավերնը, ուր Ուլրիխը անտառներ ունէր, Գերվիլլերը՝ ուր նա ազգականներ ունէր: Ամբողջ Ալգասն էր

վերակենդանանում նրանց յիշողութեան մէջ: Նրանք լաւ էին հասկանում իրար: Ոտ ոտի վրայ և դիւանի երկու անկիւնները բռնած՝ նրանք ծխում էին, աղատութիւն տալով իրանց խօսքերին, ձայնին և ծիծաղին: Զրոյցն այնքան երկար տւեց, որ դրան վրայ կախուած Սե-Անտառի փայտէ ժամացոյցը զարկեց կէս դիշեր:

—Արդեօք չզարթեցրի՞նք պապիդ, ասաց Ուլրիխը վեր կենալով և ցոյց տալով այն պատը, որ բաժանում էր ժանի սենեակը հիւանդ ծերունու սենեակից:

—Ո՛չ, պատասխանեց ժանը, նա այժմ համարեա էլ չի քնում: Ես հաւատացած եմ, որ նա շատ գոհ է մնացել լսելով իմ ծիծաղը: Երբ ժամը 5-ին մերոնք մեկնեցին, ես բաւական երկար ժամանակ անցկացրի նրա հետ և նրան լաւ դիտեցի: Նա լսում է և հասկանում է ամեն ինչ: Նա ձեր ձայնը ճանաչած կը լինի, ես հաւատացած եմ, և գուցէ, նոյնիսկ քանի մի բառեր ըմբռնած...

—Դա նրան հաճոյք պատճառած կը լինի, իմ փոքրիկ: Նա պատկանում է հնադոյն Ալգասին, այն որ այժմ քեզ երևում է մառախուղի միջից, որին ես կապուած եմ, թէև աւելի ջահիլ եմ քան Օրերէն: Այն Ալգասը ամբողջովին ֆրանսիական էր և այն ժամանակի մարդկանցից և ոչ մէկը փոխուած չէ: Տեսնում ես քո պապը, տեսնում ես ծերունի Բաստիանը: Մենք այն սերունդն ենք, որ տառապեց: Մենք մարմնացած վիշտն ենք. իսկ քո հայրը՝ հնազանդութիւնը:

—Իսկ ես:

Ուլրիխը շեշտակի նայեց երիտասարդին իր խորաթափանց աչքերով և ասաց.

—Դո՛ւ, դո՛ւ աւանդութիւնն ես:

Եւ նրանք կը կամենային ծիծաղել երկսով էլ, բայց չկարողացան: Կարծես թէ այս բառի ճշմարտութիւնն այն աստիճան կատարեալ էր, որին մարդկային սովորական դատողութիւնները չեն հասնում: Կարծես նրանք երկսով էլ զգացին, որ ճակատագիրն այնտեղ էր, այս սենեակում, անտեսանելի և որ նրանց սրտի խորքում կրկնում էր միաժամանակ՝ «Այո, ճշմարիտ է, սա աւանդութիւնն է»:

Միմիայն կեանքի այս խորհրդի մերձաւորութեամբ կարելի էր բացատրել այն յուզմունքը, որ խեղդում էր նրանց: Եւ նա ցրիւ եկաւ: Ուլրիխը ձեռքը մեկնեց իր քեռորդուն աւելի հանդիսաւորութեամբ, քան այդ բառը ասելուց առաջ, որ նրա շրթունքից յանկարծակի դուրս էր թռել:

Նա չէր փողմանում իր ասածի համար և այդ բանն այժմ նրանից չէր հեռանում:

— Յտեսութիւն, իմ սիրելի ծան. ես գերադասում եմ չըպատահել իմ փեսային, որովհետև չգիտեմ, թէ ինչպէս կը հանդիպեմ նրան: Բոլորն ինչ դու ասացիր, ինձ կը ճշշի նրա ներկայութեամբ:

Իմ կողմից դու նրան բարի գիշեր մաղթիր: Ես շտապում եմ դէպի իմ անտառները լուսնկայ գիշերով: Ափսոս, այսպիսի ժամանակ մարդ հրացան ունենար և մեր եղենիները վրայ մի գոյգ փայտմորից տեսներ:

Նրանք զգուշութեամբ մի քանի քայլ փոխեցին, նախասենեակի գորգի վրայ, աստիճաններին հասնելու համար:

— Մօրեղբայր, ասաց ժանը կամացուկ, վատ չէր լինի, եթէ մտնէինք պապիս մօտ: Ես հաւատացած եմ, որ նա չի քնել և շատ գոհ կը լինի:

Ուլրիսը, որ քայլում էր առաջից՝ կանգ առաւ և յետ դարձաւ: Ժանը բացեց այն դուռը, որի առաջ կանգնած էին. նախ ինքը մտաւ և ասաց զսպուած ձայնով:

— Պապիկ, ես ձեզ մօտ հիւր եմ բերել. մօրեղբայրս Ուլրիսն է, որ ցանկացաւ ձեզ տեսնել:

Սենեակը մեծ էր, կիսախաւար և վարագոյրները փակ: Ձախ անկիւնը գրաւում էր անկողինը, իսկ նրա և լուսամուտի մէջ դրած էր գիշերային թափանցիկ յախճապակայ փոքրիկ լամպ, որ աղօտ կերպով լուսաւորում էր սենեակը. գիշերային սեղանի վրայ լամպի շողերի լուսապսակի մէջ դրուած էր պղնձէ մի փոքրիկ խաչելութիւն և մի ոսկէ ժամացոյց. սենեակի սիակ փայլուն իրերը: Անկողնի մէջ մի ծերունի աւելի շուտ նստած էր, քան պակած: Նա հագել էր բրդէ մոխրագոյն թելից երկուտակ բաճկոն, մէջքը և գլուխը յենած բարձերին և ձեռքերը վերմակի տակ, որ պահում էր դեռ ծալքերը: Պաստառի մի փնջածայր ժապաւէն, կախում էր մինչև անկողնի կէսը և ծառայում էր որպէս զանգակի թել: Ծերունին անդամալոյծ էր. հեռուից դժուար էր իմանալ, քնած է, թէ արթուն, կեանքը կամաց-կամաց քաշուել էր նրա ներսի աշխարհը. նա չէր խօսում, դժուարութեամբ էր քայլում կամ շարժում գործում: Հաստ և դունատ այտերից վար՝ շրթունքները շարժւում էին միայն այն ժամանակ, երբ նա ուտում էր և կամ երբ ասում էր իր սովորական խօսքը, ինչպէս երեք ճիչ. «Քաղցած եմ, ծարաւ եմ, հեռացիր»: Ծերերին յատուկ ծուլութիւնը քաշ էր ձգել նրա ծնօտը, որ հրամայել էր այնքան մարդկանց: Ուլրիսը և ժանը

առաջացան մինչև սենեակի կէսը, առանց որ ծերունին որևէ նշանով ցոյց տար թէ, հասկանա՞ւ է նրանց ներկայութիւնը: Մարդկային այս խղճալի աւերակը սակայն այն մարդն էր, որ հիմնել էր Ալէէյմի գործարանը, որ կարողացել էր գիւղական փոքրիկ հողատիրոջ կացութիւնից վեր բարձրանալ, ընտրուել բողոքարկու պատգամաւոր և իր ձայնը հնչեցնել Բայխտագում Ալզասի ոսնահարուած իրաւունքները յետ ուղելու և իշխան Բիւմարկից արդարադատութիւն պահանջելու համար: Խելքը՝ գանգի մէջ բանտարկուած՝ արթուն էր, սակայն, ինչպէս այդ բոցը, որ լուսաւորում էր սենեակը, բայց այլ ևս չէր արտայայտում: Երազների անվերջ շարքի մէջ ճրքան մարդիկ և իրեր էին անցնում այդ մարդու աչքի առաջից, որ տեսել էր ողջ Ալզասը, որ նրան չափչփել էր ամեն ուղղութեամբ, խմել էր նրա սպիտակ գինին՝ հարստի և աղքատի սեղանից, իրրև ճանապարհորդ, վաճառական, անտառատէր, հայրենասէր... Եւ ահա նա, այս լերկ ու կնճռոտ գլուխը, այս քաշ ընկած դէմքը, այս ծանրացած կոպերը, որոնց արանքում, որպէս մի գունդ բոժոժի անշարժ բացուածքի մէջ, երևում էր դանդաղ ու տխուր աչքը:

Այցելուները նկատեցին սակայն, որ հիւանդի հայեացքը կանգ առաւ նրանց վրայ մի անսովոր հաճոյքով: Նրանք լռեցին, թոյլ տալով ծերունուն ճաշակել իր յուշերի հաճոյքը, որ նրանց համար յաւիտենական դադտնիք էր: Ապա Ուլրիխը մօտեցաւ անկողինի և ձեռքը դնելով Ֆիլիպ Օրբելէի բազկի վրայ, մի փոքր կուսցաւ ականջին մօտ, աշխատելով աչքը նրա աչքերին ձգել, որ ծերունին ջանք էր անում բարձրացնել:

—Մենք երկար խօսեցինք՝ ես ու ձեր թոռը, պարոն Օրբելէ... Լինւաւ տղայ է ձեր ժանը, ասաց Ուլրիխը:

Իրանի մի դանդաղ շարժումով ծերունին գլուխը շուռ տուեց իր թոռանը տեսնելու համար:

—Մի լաւ տղայ—շարունակեց անտառատէրը—որին չի կարողացել Բերլինը փչացնել: Նա մնացել է ձեզ արժանի, որպէս ալզասցի և հայրենասէր... Նա պատիւ է բերում ձեզ:

Ջնայելով լոյսի աղօտութեանը, Ուլրիխը և ժանը կարողացան նկատել մի ժպիտ ծերունու դէմքին. դա նրա տակաւին երիտմասարդ հոգու պատասխանն էր:

Նրանք հեռացան առանց աղմուկի՝

—Բարե՛ գիշեր, պարոն Օրբելէ, բարի գիշեր պապիկ:

Գիշերային լամպի բոցը երբեք և նրա հետ շարժուեցին ստուերներն ու շողերը: Դուռը վերստին փակուեց և ընդհատուած երազը վերսկսեց այն սենեակում, ուր արևի մայր մըտ-

ներուց յետոյ ոչինչ ներս չէր մտնում, բացի Ալշէյմի եկեղեցու զանգակատան ժամացոյցի ձայնը:

Ուլրիխը և իր քեռորդին բաժանուեցին աստիճանների վրայ: Դրսում սառնամանիք էր և մարգերը ողջ սպիտակին էին տալիս, եղեամի շերտի տակ:

— Լաւ եղանակ է քայլելու համար, ասաց Ուլրիխը: Ես քեզ կսպասեմ Հէյդենբրուխում: Նա սոււեց, կանչեց շանը և փայփայեց նրա բոցագոյն դունչը:

— Առաջնորդիր ինձ, Ֆիդել, ասաց նա. բոլոր ժամանակ ևս պէտք է խորհիմ այն բաների մասին, ինչ ինձ ասաց այս երեխան:

Հազիւ թէ նա հեռացել էր մի քանի հարիւր մետր, և դեռ հնչում էր նրա քայլերի ձայնը դէպի Ուլրիխների անտառները տանող ճանապարհի վրայ, երբ ժանը լսեց գիշերային խաղաղութեան մէջ մի ուրիշ աղմուկ: Այդ արդէն ձիերի տրոփիւն էր, որ լսւում էր Օրենէի կողմերից: Նրանց սմբակները զարկւում էին խճապատ դեմնին, ինչպէս ցորեն ծեծելու գործիքը, հեշանին:

Եւ այդ ձայնը գեղջկական էր. նա չէր խռովում, չէր խանգարում ոչ մէկի քունը: Մէկ Ֆիդելն էր, կատաղաբար հաջում դէպի անտառ. նա էլ, անշուշտ, ուրիշ պատճառներ ունէր... Ժանը ականջ դրեց ձօտեցող կառքի ձայնին, որ կամաց-կամաց նուաղեց: Նա հասկացաւ, որ կառքը ներս մտաւ ընակութիւնների շրջանը՝ փողոցները, կամ դոնէ պարտէզների մէջ, որոնք ամառ ժամանակ իրանց խնձորենիներով, կեռասնիներով և ընկուզենիներով ամբողջապէս ծածկւում են Ալշէյմը: Յետոյ կառքի ձայնը յանկարծ լսուեց աւելի ուժգին ու բարձր, ինչպէս տունելից դուրս ընկնող գնացքի որոտը: Աւագը ճռաց ծառուղիի ծայրում, երկու լապտերներ ծոռեցին և սլացան ծառատանով. կանաչը, մացառները, ծառերի բնի ստորին մասը ազօտ լոյսի տակ յանկարծակի դուրս ցցուեցին խաւարից և յետոյ վայրկենապէս ծածկուեցին. կառքը կանգ առաւ տան առաջ: Ժանը կանգնած էր սանդուխների գլխին. ցած վաղեց և բացեց կառքի դռնակը: Մի կարմրոտած ու սպիտակազգեստ աղջիկ առաջինը դուրս թռաւ կառքից. նա կրում էր սպիտակ կրկնոց, սպիտակ բրդեց ծածկոյթ և սպիտակ կօշիկներ: Թեթեաքայլ ու արագ, նա համարեա թռաւ ժանի առաջից, անցողակի համբուրելով նրա ճակատը և քնաթաթախ շրթունքների արանքից շշնջաց:

— Բարի երեկոյ, եղբայր:

Եւ բարձրացնելով փէշերը՝ թոյլ-թոյլ, երերալով, գլուխը

ծանրացած, նա բարձրացաւ աստիճանները և ծածկուեց նախա-
գաւթում:

— Բարի երեկոյ, բարեկամ, ասաց մի տղամարդի իշխող
ձայն, դու մեզ սպասում էիր. ի զեւր... Շուտ արի Մոնիէ:
Ձիերը խրտնել են... Օգիւտտ, վաղը նրանց տասներկու լիտր
գարի կը տաս և կը տանես պայտելու... Ժան, զեւր տեղը դու
մեզ չընկերացար: Շատ լաւ անցաւ: Պարոն Ֆոն-Բիւխերը եր-
կու անգամ հարցրեց քո մասին:

Սօսողը ցած իջաւ կառքից, սղմեց Ժանի ձեռքը, դարձաւ
տիկին Օրերլէին, որ տակաւին նստած էր կառքի խորքում,
ժամանակ գտաւ փորձուած մարդու հայեացքով դիտելու աստի-
ճանները և ձիերը, որոնց սև, քրտնաթոր մորթին կարծես սապո-
նած լինէր: Երկու կողմից, քունքերից վար կախուած միրուքի
մասերը (favori) շրջանակում էին նրա լիքը և լուրջ դէմքը. ար-
ձակ ձգուած ամարային վերարկուի տակից երևում էր բաճկոն-
ալին ու շապիկը, ուր փայլում էին հոնոսեան երկու քարեր:
Այս բոլորը սակայն, ինչպէս և նրա հրամայող ձեռքը, երևա-
ցին միայն մի վայրկեան: Իր հրամանները և կարգադրութիւն-
ները անելուց յետոյ, Ժողէֆ Օրերլէն, որպէս մի աշակուղջ
տէր, որ երբէք ոչինչ չի մոռանում, թեթևութեամբ գլուխը
բարձրացրեց, լարեց իր աչքերի բոլոր տեսողութիւնը, նայեց
դէպի ջրվէժը, ուր նիւրհում էին բրգաձև ծառերը, իմանալու
համար, թէ արդեօք կրակի վտանգ չկայ, կամ որևէ ստուեր
չի թափառում սղոցարանների շուրջը: Յետոյ թեթևաքայլ, երկ-
երկու աստիճան ցատկելով՝ նա բարձրացաւ սանդուխտների
երկրորդ մասը և ներս մտաւ Որդին ոչինչ չպատասխանեց:
Նա օգնում էր տիկին Օրերլէին կառքից իջնելու. վերցրեց հով-
հարը, ձեռնոցները և հարցրեց.

— Շատ չէ՞ք յոգնել, սիրելի մայրիկ: Եւ մօր անուշ աչքե-
րը ժպտում էին. նուրբ ու երկար շրթունքները պատասխանում
էին. «Ո՛հ, չեմ յոգնել, բայց սա էլ իմ տարիքի բանը չէ, սի-
րելի զաւակ. մայրդ արդէն պառաւ է»: Նա յենուեց իր զաւակի
ձեռքին, ոչ այնքան յոգնածութիւնից, որքան մայրական հպար-
տութիւնից: Նրա դէմքի վրայ նկարուած էր անսահման տրխ-
րութիւն և աստիճանները բարձրանալով՝ կարծես հարցնում էր
Ժանին... «Դու չեմ գայրացել որ ես գնացի այնտեղ. ես չէի
կարող ուրիշ կերպ վարուել. և ես տանջուել եմ»: Նա հագած ու-
նէր սև մնդուկ շրջազգեստ. իր տակաւին խիստ սև մագերի
վրայ կրում էր մի քանի ալիներ, իսկ ուսերին՝ կապտաուռն
աղուէսների վզնոցը: Ժանի համար նա մի դժբախտ թագու-
հու տեսք ունէր: Եւ որդին հիացած էր նրա քայլուածքի վա-

յեղնութեան, գլխի գեղեցիկ կեցուածքի վրայ, որ ունէր ալգասեան հին սերնդին պատկանող այս կինը: Նա հպարտ էր, որ ինքը այս կնոջ որդին է, և այդ հպարտութիւնը միայն մօրը կ'ուզէր ցոյց տալ: Նա ընկերացաւ մօրը միշտ թեանցուկ, նրան աւելի մօտ լինելու հաճոյքն ունենալու և ամեն քայլում նրան կանգնացնելու համար:

— Մայրիկ, գիտես, ես մի շատ լաւ երեկոյ անցկացրի: Նա էլ աւելի լաւ կը լինէր, եթէ դուք էլ այստեղ լինէիք... Կարձիկ էք երեւակայել, որ Ուլրիխ քեռին եկաւ ժամի ութ ու կէսին և մեկնեց միայն կէս գիշերին, քիչ առաջ...

— Նա երբէք մեզ համար այդքան երկար չէր մնայ, պատասխանեց մայրը տխուր ժպտով. նա միշտ խոյս է տալիս մեզանից...

— Դուք ուզում էք ասել, թէ նա հեռանում է. ես նրան այսուհետեւ կը բերեմ:

— Ահ, երիտասարդութիւն, երիտասարդութիւն. եթէ դու գիտենայիր, թէ ես ճիշդն քան եմ տեսնում, որոնք հեռանում, խոյս են տալիս...

Նա կանգ առաւ իր հերթին. նայում էր որդուն, որին չէր տեսել ճաշից յետոյ և ժպտում էր աւելի ուրախութեամբ:

— Դու սիրում ես եղբօրս:

— Աւելի քան առաջ. ես նրան համարեա թէ նոր գտայ:

— Առաջ դու շատ ջահիլ էիր...

— Մենք երկար զրուցեցինք, և երեւակայեցէք, մենք համաձայն ենք բոլոր խնդիրներում:

Մայրը նայեց որդու աչքերին սանդուխի աղօտ լուսաւորութեան մէջ:

— Բոլոր, հարցրեց նա:

— Այո, մայրիկ, բոլոր:

Նրանք հասան վերջին աստիճաններին:

Մայրը ձեռնոցով պատած մատը շրթունքին դրեց և դուրս քաշեց թեւ որդու թևի տակից: Նա իր սենեակի դրան առաջն էր, Ֆիլիպ Օբէրլէի սենեակի դէմ ու դէմ ժանդ համբուրեց մօրը, մի փոքր յետ քաշուեց, վերստին առաջացաւ դէպի նա և սղմեց իր կրծքին լուութեամբ:

Ապա նա մի քանի քայլ գնաց դէպի միջանցքի խորքը, կրկին յետ նայեց այս կնոջը, որին այնպէս բնականից պատշաճում էր սուգի պարզ զգեստը, նայեց նրա քաշ ընկած գունատ ձեռներին, նրա ուղղադիր գլխին, որոշ, բայց անուշ արտայայտութեամբ դիմազծերին և շնչաց ուրախութեամբ:

—Օրերլէի Սուրբ Մոնիկ, աղօթեցէք մեզ համար:

Մայրը կարծես չլսեց. բայց կանգ առաւ ձեռքը դրան կանթի վրայ, և մնաց այդպէս այնքան ժամանակ, մինչև որ որդին յետ-յետ գնալով ծածկուեց միջանցքի խաւարի մէջ:

Ժանը ներս մտաւ իր սենեակը, սիրտն ուրախ և հոգին լի խոհերով, որոնք ծնունդ էին առել այդ երեկոյ և խուռներամ գալիս էին Թափով համատարած խաղաղութեան մէջ: Իսկոյն քնել չկարողացաւ և բաց արեց լուսամուտը: Սառը հովը փրչում էր կանոնաւորապէս դէպի հիւսիս արևելք: Մառախուղը վերացել էր: Իր սենեակից նա կարողանում էր նկատել լեռնալանջի մշակուած շերտերից աւելի բարձր ընկած անտառները, ուր ստուերը ամբողջ գիշեր ծածկւում էր ու բացւում, մինչև հասկաձև լեռնակատարները: Այստեղ, այնտեղ, լեռները պսակուած էին ծառերով, որոնք ընդհատում էին լեռնաշղթայի գիծը և Թաղւում աստղերի մէջ: Նա աշխատում էր որոշել քեռի Ուլրիխի տան տեղը և երևակայում էր նրան իր տանը մօտենալիս: Յանկարծ անտառի կողմից երգի ձայներ լսուեցին: Հաճոյքի մի գող անցաւ երաժշտութեան սիրահար երիտասարդի մարմնով: Ձայները դուրեկան էին, մատաղ ու շիտակ: Անշուշտ մօտ քսան, գուցէ և երեսուն հոգուց բաղկացած մի խումբ էր երգում: Հեռաւորութեան պատճառով բառերը նրանից խուսափում էին, կարծես մի նուազաբանի ձայն լինէր տարածութեան մէջ: Գոռոզ յանգերով գերմանական մի երգ էր այն, որ յանձնւում էր Ալզասի բամուռ: Յետոյ երեք բառ, պարզ և որոշ հնչուեցին Ժանի ականջին: Նա ուսերը բարձրացրեց զայրանալով իր վրայ, որ չկարողացաւ իսկոյն հասկանալ. վարժութիւններից վերադարձող գերմանական զինուորների մի խումբ էր, հոսնոսեան այն հուսարներից, որոնց պատահել էր լեռներում Ուլրիխ Բեհլերը: Ըստ սովորութեան նրանք երգում էին նախ զգաստ մնալու համար, և երկրորդ՝ որովհետև նրանց երգերի մէջ կար Հայրենիք խօսքի կորովը: Ձիերի տրոփիւնը միանում էր երգի եղանակին, որպէս քողապատ թմբուկի ձայն. բառերը հնչւում էին և թրթռում օդի մէջ:

«Երգեցէք ուժեղ, յատակ բարձրաձայն
Երգեցէք երգը բոլոր երգերի:

Թող արձագանքը սար ու ձորերի

Կրկնի այդ վսեմ գովքը հայրենի,

Գեղ ի՞նչ հայրենիք հին երգիչների,

Ազատ հայրենիք պատուի ու փառքի,

Քաջ, անընկճելի ու ըմբոստ երկիր,

Դարձեալ քեզ համար մենք մեզ կը զոհենք:

• Ժանը ինչպէս կը կամենար լռեցնել այդ երգը: Քանի անգամ սակայն գերմանական համարեա ըլլոր զաւառներում նա լսել էր այդ երգը զինուորներից: Ինչո՞ւ համար այժմ, յատկապէս այժմ, նա այդպէս տխրում է նոյն երգի ձայնից, որ ցաւոտ միւսում էր նրա հոգու մէջ, չնայելով որ վաղուց հետէ նա գիտէ, նա կարող է անգիր կրկնել այդ երգի բառերը: Աւանից մի երկու հարիւր մետր հեռաւորութեան վրայ նրանք լռեցին: Լսում էին միայն ձիերի տրոփունը, որ մօտենում էր Ալշէյմին:

Ժանը կռացաւ տեսնելու համար, թէ նրանք ինչպէս են մտնում աւանը: Նա կարողացաւ նրանց տեսնել պարտիզի պատի վրայ շինուած մի ցանցապատ բացուածքից, որ գտնուում էր տանից մի փոքր հեռու: Նրա աչքի առաջից անցնում էր շարժուն զանգուածը մոխրագոյն փոշու մէջ, որ քամին տանում էր դէպի յետ, կամ ծռում էր նրանց գլուխների վրայ, ինչպէս հասկի կռացած քիստը: Մարդիկ իրարից չէին զանազանուում, ինչպէս և նրանց ձիերը: Ժանը յարաճուն վշտով մտածում էր իր հոգու խորքում. «Ի՞նչ բազմաթիւ են նրանք»: Բերլինում, Միւնխենում, Հայդելբերգում նրանք անմիջական նպատակից զուրկ մի ոյժի միտք էին միայն յարուցանում: Թշնամին որոշ չէր. գերմանական կայսրութեան մեծութեանը դէմ կեցողն էր թշնամին, ո՞վ և լինէր նա: Ժան Օբերլէն շատ անգամ էր հիացել շարժուող դնդերի շարքերի և այն անձի զարհուրելի կարողութեան վրայ, որ հրամայում էր այդքան մարդկանց: Բայց այստեղ՝ սահմանի վրայ, վերջին պատերազմի արիւնից դեռ միացող հողի վրայ, յիշատակներ կային, որոնք պարզ ցոյց էին տալիս, թէ հիւսն են սպառնում, հիւսն են ուզում հարուածել: Ձինուորների տեսքը կամ աղմուկը մտածել էր տալիս սպանութիւնների, մահուան, զարհուրելի սգի մասին, որ դեռ իշխում էր: Նրանք անցնում էին տների արանքից: Ձիերի և մարդկանց շարքերի աղմուկը զարկում էր լուսամուտներին: Աւանը թւում էր քնած: Ո՛չ զինուորները և ո՛չ սպանները բան չնկատեցին, բայց շատ տներում մայրեր կային, որոնք զարթեցին և ցցուեցին անկողնի մէջ դողդողալով. մի մարդ բուռնցքը մեկնեց և նզովեց անցեալում յաղթողներին: Դրաման տեսաւ միայն Աստուած: Եւ նրանք անցան:

Երբ վերջին շարքի ստուերը վերացաւ ցանցապատ անցքի առջի ճանապարհից՝ Ժանը նկատեց իջնող փոշու մէջ մի

ձիաւոր՝ որ երեսը դարձրել էր դէպի իրանց տունը: Արդեօք ձիւն էր խրտնել և չէր առաջանում. բայց ոչ նա հանգիստ էր: Ձիաւորը մի սպայ էր: Կրծքին ինչ որ ոսկեզօծ բաներ մի քանի շարքով փայլւում էին: Թամարի վրայ լաւ նստած, երիտասարդ, բարձրահասակ՝ այդ սպան չէր շարժւում և նայում էր առաջ: Այդ տեղից հազիւ մի բուպէ: Յետոյ նա ցած թողեց սուրը, որ բռնած էր ձեռքին, ապա ողջունելով խթեց ձիու կողերը և առաջ սլացաւ:

Այս տեսարանը այնպիսի արագութեամբ կատարուեց, որ ժանը ինքն իրան կը կարծէր աչքի պատրանքի գոհ, եթէ դէպի գունդը արշաւող ձիու ոտնաձայնը չլսուէր գիւղի փողոցներում:

«Տեստնական մի կատակ, մտածեց ժանը, այս սպան երեւի այդ միջոցն էր գտել ասելու, թէ տունը նրան դուր է գալիս: Շատ շնորհակալ եմք»:

Գունդը արդէն գիւղից դուրս էր և անցնում էր հովտի միջից: Տները վերստին նիրհեցին: Հովը փչում էր դէպի կանաչապատ Վոժերը: Հակառակ կողմում, արդէն հեռուից, որպէս մի կրօնական օրհներգ, վերստին հնչեց գերմանական զինուորների երգը, որոնք փառաբանում էին իրանց հայրենիքը, դիմելով դէպի Ստրազբուրգ:

(Կը շարունակուի)